

BOERENKRIJG is de benaming van een episode uit de Belgische geschiedenis, nl. van de opstand in 1798 tegen de Franse Sansculotten en dit ter oorzaak van de conscriptiewet, de godsdienstige vervolging en de algemene verdrukking. Deze opstand barstte los op 12 oktober 1798 te Overmere en breidde zich over het hele Vlaamse land uit. Onder de leiding van o.a. E.J. van Gansen en R. Rollier vochten vooral de buitenlieden, in het bijzonder in de Kempen en in Klein-Brabant; de gevechten eindigden met de bloedige nederlaag van de boeren in de slag bij Hasselt op 5 december 1798, hoewel er nadien nog wel sporadisch werd gevochten.

In verband met het literair aspect van de Boerenkrijg moeten vooreerst vermeld worden de dagboeken, mémoires, kronieken, verslagen, pamfletten en volksliederen uit de korte periode van de gebeurtenissen zelf: al is de oogst niet bijzonder rijk en al ligt de literaire waarde van wat bewaard bleef niet hoog, toch verdienen deze uitingen de aandacht, omdat er de sfeer van opstand, verwachting, goed- of afkeuring uit spreekt.

Motief in de V.B. werd de Boerenkrijg pas een halve eeuw na de gebeurtenissen: met de wederopleving van de Vlaamse literatuur en onder impuls van de verheerlijking van de vrijheidsdrang in het algemeen, bepaaldelijk echter met de wederopleving van de tegenstelling van een overheersend Frankrijk tegenover een geknecht Vlaanderen.

In 1847 verscheen het eerste verhaal waarin van de Boerenkrijg gewag gemaakt wordt: Pieter Jozef van Delen publiceerde toen in Het Taelverbond zijn novelle *De Vondeling*; de jonge held gaat, om zich aan de conscriptie te onttrekken, vechten in... Luxemburg, waar wel een nobele vrijheidsstrijd wordt gestreden, maar ook een zinloze, want enige kans op welslagen bestaat er niet. Van 1849 dateert het verhaal *Eenige Voorvallen uit den Brigands-Oorlog van de Turnhoutse „letterminnaer” E(tienne) S(plichal)*: een echte verheerlijking van de Turnhoutse leider Corbeels, waarin historische gegevens aangevuld worden door romantische fantasie. In 1851 verscheen het eerste echte brigandsverhaal, Valentyn van Pieter Frans van Kerckhoven; deze lokaliseerde zijn louter gefantaseerde roman in de Kempen, vooral in de omgeving van Kasterlee. Ook in de eerste twee verhalen treedt de idee van de vrijheidsdrang op de voorgrond, maar bij Van Kerckhoven is dat vrijheidsideaal tevens

een Vlamingen-ideaal; overigens zijn een liefdes-historie en – beslist pikant detail ! – de verliefdheid van een onderpastoor het essentiële in Van Kerckhovens verhaal. De steeds voorkomende verheerlijking van de vrijheid paste volkomen in de sfeer van de revolutiejaren 1830-'48.

Boerenkrijgmonument te Herentals.

Hendrik Conscience is de eerste die aan de Boerenkrijg als historisch feit een roman wijdde. Verscheidene omstandigheden gaven aanleiding tot het schrijven van die roman: sedert 1847 heerste te Antwerpen weer een hevige strijd tussen „progressieven” en „conservatieven” – liberalen en katholieken – en in 1851 had Conscience nog eens als „bovenpartijdig” kandidaat deelgenomen aan de gemeenteraadsverkiezingen, waarbij hij op het nippertje verslagen werd; bij dit alles speelde de strijd om de Vlaamse rechten een belangrijke rol; bovendien was de Belgische onafhankelijkheid sedert Napoleon III in Frankrijk aan de macht gekomen was, bestendig in gevaar en juist 1851 was in dit opzicht een kritiek jaar. Van die leef- en denkwereld uit schreef Conscience zijn roman *De Boerenkryg*: de verheerlijking van een overwonnen partij en van de strijd tegen het Franse imperialisme; daarbij kwam nog Conscience's voorliefde voor de Kempen, waar hij zo vaak rust zocht voor zijn opgejaagd gemoed. *De Boerenkryg*, verschenen in januari 1853, was een verheerlijking van de Kempen én tevens een historische roman. Niet zonder reden echter heeft Conscience in zijn verhaal geen eigen-

lijke historische figuren laten optreden: tot dan toe werd de Boerenkrijg kennelijk beschouwd als een misschien wel moedige, maar alleszins dwaze en uitzichtloze opstand van onverantwoordelijke boeren. Maar al ontbreken in deze roman de namen van de belangrijkste historische personages en al speelt het eerste gedeelte van het verhaal zich ook af in het zogenaamde dorpje Waldèghem, toch herkent men in dit laatste gemakkelijk het bestaande Lichtaart en heeft de auteur een grondige voorstudie voor zijn werk gemaakt. De historische feiten en de andere plaatsnamen die Conscience vermeldt, stemmen overeen met wat men toen wist en wat er geschreven was over de Boerenkrijg en bovendien heeft hij de historische sfeer voortreffelijk geschetst. Met Conscience's roman *De Boerenkryg* begint dan ook het eerherstel en de waarderende, zelfs vereerende beschouwing van de historische Boerenkrijg: de huidige benaming van de strijd raakte door deze roman ingeburgerd; het werk had bovendien overweldigend succes in binnen- en buitenland, waar trouwens overal het actuele karakter – strijd tegen de annexatieplannen van Napoleon III – onmiddellijk onderkend werd; en Leopold I beloofde de auteur met een vorstelijk geschenk. Van dan af begint ook de echte wetenschappelijke belangstelling voor die bewogen episode uit onze geschiedenis: in 1863 zal Auguste Orts, geïnspireerd door Conscience's roman, het eerste wetenschappelijke werk publiceren over *La Guerre des Paysans*.

August Snieders volgt haast onmiddellijk het spoor van Conscience: nog in 1853 publiceert hij *De Dorpspastoor*, kennelijk geschreven onder invloed van Conscience's nieuwste roman en begin van de reeks die later *De Sansculotten in België* zal heten. Een nieuwe roman over *De Boerenkrijg* laat echter lang op zich wachten. De stilte, na 1853, op het literaire terrein moet verklaard worden door de wel gedurfde nieuwe visie die Conscience had gebracht en door de politieke evolutie in België: de groeiende ideologische tegenstellingen die zich manifesteerden in de katholieke, daarna in de liberale overheersing en die culmineerden in de beruchte schoolstrijd. In die sfeer werd het Boerenkrijg-motief een wapen in de strijd tussen de opinies en daardoor werd het religieuze element geaccentueerd.

In Renier Snieders' *De Scheerslijper*, gepubliceerd in 1881, vindt men het beeld van de gehate „geus”, de vurige aanhanger van de sansculotten; ten gevolge van Snieders' politieke hartstocht is dit beeld „uit de kerkvervolging in de laatste dagen der voorgaande eeuw” (ondertitel) in al te schrille kleuren getekend en een echte Boerenkrijg-roman is deze roman niet geworden, al wordt de naam van Corbeels er wel in vermeld.

In 1882-'83 verscheen in de Davidsfonds-reeks van de hand van de jong gestorven Julius Plancquaert de tweedelige roman *De Franschen in Vlaanderen*, waarin reeds gebruikt gemaakt wordt van tal van historische publikaties: het is wel een anti-Franse roman, maar nog meer een anti-maçonnek verhaal, passend in de sfeer van de toenmalige schoolstrijd, zoals ook *De Scheerslijper* van R. Snieders. Belangrijk is intussen dat Plancquaert voor het eerst de namen Rollier, Van Gansen en Eelen vermeldt, zij het dan ook in de historische uitweidingen. Overigens heeft het verhaal heel wat met Conscience's *Boerenkryg* gemeens en het is bovendien een Baekelandt-roman.

August Snieders bereikte het hoogtepunt van zijn reeds vermelde reeks met *Onze Boeren* (1889). In deze roman komt weliswaar ook nog een liefdes-historie voor, maar de historische figuren Van Gansen, Eelen en Corbeels én de historische feiten vormen het essentiële van het verhaal. Conscience heeft de Boerenkrijg en de strijders van 1798 in ere hersteld, Snieders heeft de historische figuren uit de Kempen weer opgeroepen voor de volksverbeelding. Maar tussen *De Boerenkryg* en *Onze Boeren* liggen meer dan drie decennia, waarin de historische wetenschap tal van documenten aan het licht had gebracht en waarin zich een strijdend katholicisme in de literatuur manifesteerde.

In hetzelfde jaar 1889 verscheen ook *La Vendée belge!* van de overigens onbekende Belgische auteur Victor Clep, waarin wel lovend geschreven wordt over de romantische vrijheidsstrijders, bepaaldelijk over Charles de Loupaigne, maar de geest van het werk is toch eerder negatief. Een ander Frans werk verscheen in 1891, nl. *Les Fusillés de Malines* van Georges Eekhoud: een vitalistische verheerlijking van de eenenveertig te Mechelen gefusilleerden. Van literair standpunt is deze roman het beste werk, gewijd aan de Boerenkrijg, maar het werd nooit als zodanig erkend: voor de katholieken was het werk te sensueel, voor de Frans-talige geestverwanten van Eekhoud toch té religieus en té anti-Frans; het werk werd nooit herdrukt en later, na de Eerste Wereldoorlog, zou de auteur er nog zwaar voor moeten boeten.

In 1894 schreef Frans van den Bergh, Rollier of de Boerenkrijg in Klein-Braband, waarmee ook Rollier zijn „roman” kreeg, maar literair is het werk eerder zwak. Dit laatste geldt nog meer voor *De Sanskulotten in Vlaanderen* of *De Heldenstrijd der Boeren in 1798* van Lodewijk van Laeken (pseudoniem van Lodewijk Opdebeek) (1896): deze volumineuze roman is „bewerkt naar de beste bronnen”, wat betekent dat de auteur vele wetenschappelijke werken heeft gelezen en de romans van Van den Bergh, Eekhoud, A. Snieders en Conscience duchtig heeft geplunderd. Heeft het werk literair weinig verdienste, als volkslectuur verspreidde het de idee van de verheerlijking van de Boerenkrijg onder de brede massa; later werd het verdeeld over twee volksboeken, *Vlaamsch Bloed* en *Vaderland*, die beide vele drukken beleefden.

1898 was het jaar van de eeuwfeestherdenking. De sfeer van de verheerlijking van deze Vlaamse strijd tegen de Franse overheersing was vooral door Conscience voorbereid, daarna door vele anderen. Maar het was tevens de verheerlijking van een religieus ideaal, vooral door Snieders sterk geaccentueerd, zodat de eeuwfeestviering toch niet het hele Vlaamse land aansprak, wat in 1853 en de eerstvolgende jaren nog wel het geval was geweest; maar intussen waren de politieke tegenstellingen wel sterk geëvolueerd. De eeuwfeestviering werd grondig voorbereid onder impuls van het Davidsfonds en de Katholieke Vlaamsche Landsbond, die reeds eind 1892 een Nationaal Comité tot herdenken van den Boerenkrijg oprichtten, met als voorzitter Joris Helleputte. Van oktober 1897 tot oktober '98 werd een tijdschrift uitgegeven, *De Boerenkrijg*, waardoor de diverse vieringen gecoördineerd werden en waarin tal van korte historische bijdragen verschenen. K. van Caeneghem verzorgde een *Gedenkboek der Eeuwfeesten van den Boerenkrijg*

1798-1898 onder de titel *Onze Boeren Verheerlijkt* (pas in 1904 verschenen), waaruit blijkt hoe in zeer vele Vlaamse dorpen en steden de Boerenkrijg werd herdacht als een nobel verzet tegen de Franse dwingelandij en vooral tegen de godsdienstige verdrukking. De oprichting van de vele monumenten ging gepaard met de publikatie van een zeer lange reeks van literaire werken van meestal middelmatig gehalte: romans, novellen, gedichten en toneelstukken van S. Daems, de bezieler van de herdenking, van D. Claes, C. de Waegenaere, H. Haenen, P. Kervyn de Volkaersbeke, L. Mercelis, E. Pattyn, P. Putman, H. Ram, L. Scheltjens, H. Staes, F. van Duyse en anderen; van de vele liederen werd *O Kruise den Vlaming* van Arthur Scheirs populair. Ook de Franstaligen lieten zich niet onbetuigd: *Le XXe Siècle* schreef in 1897 een prijsvraag uit voor de beste historische novelle over de Boerenkrijg; bekroond werd *La Glèbe Héroïque* van de Limburger Georges Virrès. De bezorgdheid evenwel om de Franstalige landgenoten niet te ontstemmen, omdat de Boerenkrijg toch tegen Frankrijk was gericht, bleek uit een „Déclaration” die Virrès ontleende aan een historisch werk van Fr. van Caeneghem: de verheerlijking van de Boerenkrijg was niet gericht tegen Frankrijk, want „Vivat Deus qui diligit Francos!”.

Na deze overvloed van Boerenkrijg-literatuur was het weer lang stil. Maar naarmate de honderdste verjaardag van Van Gansens overlijden († 1842) naderde, verschenen weer enkele belangrijke stukken: Ernest Claes, *Het Kerkboekje van Dictus Oome* (1937), een piëteitvol familieverhaal, Frans Verachtert, *Brigands in 't Geweer* (1939), een nieuwe historische roman in de geest van *Conscience* en *Snieders*, het gedicht *Voor Outer en Heerd* van Jozef Simons, dat op de melodie van *Armand Preud'homme* populair werd. In 1942 – tijdens de Tweede Wereldoorlog – werd te Herentals en te Westerlo de honderdste verjaardag van het overlijden van de Boerenkrijg-leider Van Gansen herdacht. Ten gevolge van de oorlogsomstandigheden evenwel was de sfeer bepaaldelijk te Westerlo, waar Van Gansen geboren en gestorven was, erg vertroebeld: alle flamingantisme was uit den boze. Een belangrijk Van Gansen-Gedenkboek bevatte ook enkele literaire bijdragen, o.a. van E. Claes, L. Swerts, F. Verachtert, F. de Pillecijn e.a.

In hetzelfde jaar 1942 verscheen ook van H. Carton de Wiart *Les Cariatides*, de verheerlijking van de opstand in een bezet land; de roman werd door de bezettende Duitse overheid verboden.

Na de Tweede Wereldoorlog en in de sfeer van een nieuwe viering in 1948, vooral bezield door Mgr. K. Cruysbergs en bestendig in de stichting van het Centrum voor de Studie van de Boerenkrijg te Hasselt (1955), verschenen weer tal van Boerenkrijg-verhalen, gedichten en toneelwerken, o.a. van Albe, A. Boni, F. Boschvogel, J. Crets, L. Engelen, F. de Pillecijn, P. Hardy, L. Lavki, A. Lindekruis, F. Meertens, W. Moens, E. van Hemeldonck, L. van Hertbruggen, M. van Hoeck, E. van Hoymesse, en liederen, gecomponeerd door A. de Boeck en Fl. Peeters. De meesten blijven de schildering van *Conscience* trouw, alleen bij F. de Pillecijn, *Jan Tervaert* (1947), is het religieuze motief vrijwel verdwenen en krijgen we eerder een neo-romantische evocatie die naar de sfeer meer doet denken aan het werk van Georges Eekhoud. Voor al deze

laatste werken geldt evenwel dāt het flamingantische element naar de achtergrond verdrongen wordt of zelfs afwezig is en dat gestreefd wordt naar een sterkere psychologische uitbeelding van de figuren, historische en vooral gefantaseerde.

De evolutie van het Boerenkrijg-motief in de literatuur is duidelijk: na een aarzelende inzet ten gevolge van de bedenkelijke faam van de strijders van 1798 brengt Conscience in 1853 in een gunstige politieke en internationale sfeer reeds de definitieve, verheerlijkende visie op deze historische gebeurtenissen; zijn uitbeelding van de idealistische en edelmoedige Jongens en van de even slordige als fanatieke Sansculotten is nadien in haast alle werken terug te vinden. In de Frans-Belgische literatuur bleef wel het thema van de edelmoedige opstand bewaard, maar alle anti-Frans sentiment is daar verre. Anderzijds blijkt ook dat, toen eenmaal de gunstige actuele sfeer van Conscience's werk voorbij was, het Boerenkrijg-thema vooral de katholieke Vlamingen bleef bezielen, zodat het geen algemeen-flamingantisch thema werd. Hoogtepunten in de literaire evolutie van het Boerenkrijg-motief is het werk van Conscience en A. Snieders, Eekhoud en Carton de Wiart. Maar, hoe rijk de oogst ook is, hét literaire meesterwerk over de Boerenkrijg moet nog geschreven worden. De voortgezette, objectieve en wetenschappelijke studie van deze episode uit onze geschiedenis brengt ook meer klaarheid in de reële gebeurtenissen en verhoudingen.

LITERATUUR: R. Sterkens, *De Letterkunde in de Antwerpseche Kempen van 1830-1900* (1935, p. 33-37, 121-122 en 205-206); - R. Sterkens, *De Boerenkrijg in de Literatuur*, in *De Standgaard* (25-26 september 1948) en in *Verzamelde Opstellen* (1964, p. 120-132); - A. de Bruyne, *De Boerenkrijg* (1948); - R. Merzet, *La Guerre des Paysans et nos Ecrivains*, in *La Revue Nationale*, jg. 20 (1948, p. 367-373); - A. Keersmaekers, *De Boerenkrijg in de spiegel van onze literatuur*, in *De Toerist*, jg. 39 (1960, p. 19-24); - A. Keersmaekers, *Emmanuel Jozef Van Gansen Gedenkboek* (1967, p. 9-24); - A. Keersmaekers, *Hendrik Conscience's roman „De Boerenkryg” (1853). Een onderzoek naar de genesis, de bronnen en de betekenis van het werk*, in *Noordgouw*, jg. 7 (1967, p. 17-48, 177-221); jg. 8 (1968, p. 45-96); jg. 9 (1969, p. 23-73, 105-167) jg. 11 (1971, p. 1-10).

AUGUST KEERSMAEKERS